

Козак С. Літературно-культурологічні меморабілія / зібрав і до друку приготував В. Пилипович ; передмову написав Р. Радишевський. Перемишль : Товариство «Український народний дім», 2017, 440 с.)

Політематична, багатоголоса, укладена з різних за часом написання праць книжка Стефана Козака «Літературно-культурологічні меморабілія» побачила світ у переддень 65-літнього ювілею кафедри україністики Варшавського університету. Цій кафедрі професор Козак віддав чимало років творчого життя, натхненних сил та здоров'я [3, s. 75], очолюючи її впродовж багатьох років. Примітно, що 65-річчя кафедри збіглися з 80-річчям її багаторічного натхненника. Тому в 2017 році професорові з нагоди його ювілею було дедиковано у Варшаві четвертий випуск річника «*Studia Polsko-Ukraińskie*» [9, s. 260], а також збірник наукових праць «*Tożsamość ukraińska wobec przemian XVII–XXI wieku*» [10, s. 271].

Мета цієї рецензії — осмислення нової книжки в контексті сучасних досліджень у царині наукової мемуаристики, у якій з-поміж значної кількості творів можна виокремити, поряд із книжкою професора Стефана Козака, такі твори, як «Політ на крилах історії» Дмитра Степовика (2008), «*Nauczyciele i przyjaciele*» Анджея Менцвеля (2010), «На березі часу» Валерія Шевчука (2017), «Вечірні світанки» Михайла Наєнка (2015).

Властиво, статті як з молодечих, так і зі зрілих літ Стефана Козака, підготовлені до друку Володимиром Пилиповичем у книзі «Літературно-культурологічні меморабілія», дарують читачеві чимало пізнавального матеріалу; а також рідкісну можливість зануритися в атмосферу 60-х років минулого століття, відчутти її нутром молодого на той час українця з Польщі, як це бачимо в статті-вступі «Слово від автора: відлига, шістдесятники і ми» [1, с. 33–44].

Вище вже мовилося про 65-річчя кафедри україністики Варшавського університету. А тут, дякуючи, сказати б, суто екзистенційній розвідці «Звичайна розмова», отримуємо нагоду дізнатися про її (кафедри) 10-літній ювілей у 1963 році. У рецензованій книзі фігурує стаття, датована 1963 роком, під незвичним заголовком «Звичайна розмова». Перед нами постає живий образок із життя кафедри: «Три невеликі кімнати. Середня — для викладачів, ліворуч — кабінет професора Пшемислава Зволінського, праворуч — аудиторія для студентів». Тут, де зібрано понад три тисячі українських книжок, відбувається розмова — звичайна про незвичайне — «варшавських шістдесятників» викладача Остапа Лапського і редактора сторінки «Голос молоді» в «Нашому слові» Стефана Козака.

Наступною не випадково представлена написана в 1973 році стаття «Метафора чи мета. Спроба наслідування», у якій титулований науковець Стефан Козак прискіпливо дошукується таїни «поетичних телеграм» поета Лапського, а особливо — поетичної інтонації, яка «з дня на день багатша» (с. 259), народної фразеології, метафор. Тому вже в наступній розвідці «Літературне підґрунтя», у якій аналізується антологія «Гомін» (Варшава, 1964), дослідник пише: «Оцінюючи збірку в цілості, з повною відповідальністю стверджую, що Остап Лапський є справжнім, найоригінальнішим поетом» (с. 261). Висока оцінка поета, представлена також у статті С. Козака «На літературному порозі», справдилася: у 2008 році О. Лапський став лауреатом Шевченківської премії. Але повернімося до шістдесятих. Нарис 1965 року «Прийдешність у сьогочасності» побудований на розмові Стефана Козака з Павлом Загребельним, сьогодні б'є в саме серце: Павло Загребельний називає імена Михайлини Коцюбинської, Василя Стуса; Стефан Козак нагадує про видатних перекладачів Григорія Кочура, Миколу Лукаша, Бориса Тена — напередодні репресій, яких зазнають ці та інші, найкращі з найкращих, українські інтелектуали... Розвідка 1966 року «Перспективність літератури — переклади» потверджує, як послідовно автор обстоював необхідність перекладів, як уболівав над долею перекладів Сквороди і Шевченка, Франка і Лесі Українки, Коцюбинського і Стефаніка: «Нехай хтось з них був би французом, англійцем

чи росіянином — його прізвище вимовляли б усі з належною шаною» (с. 165). Урешті, як радів, коли український читач отримав твори Вольтера, Данте, Шекспіра, Міцкевича, Словацького в перекладах Максима Рильського; твори Лі Бо і Петефі — у перекладах Леоніда Первомайського; Шекспіра, Шіллера, Гольдони — у перекладах Ірини Стешенко; Есхіла, Аристофана, Гомера — у перекладах Бориса Тена; Лопе де Веги, Бернса, Верлена, Тувіма, Шіллера, Флобера, Гете і Бокаччо — у перекладах Миколи Лукаша, Григорія Кочура. І коли 2013 року завдяки сприянню ректора Українського вільного університету в Мюнхені Ярослави Мельник твори Григорія Сковороди в перекладі Роланда Піча [7, с. 256] та вибрані драми Лесі Українки в перекладі Ірини Качанюк-Спех [5, с. 316] побачили світ німецькою мовою.

Кілька розвідок інкрустовані добірними цитатами, здебільшого поетичними, новочасна рецепція яких здатна часом здивувати. Так, наведені в дослідницькому есе з далекого 1962 року «Наймолодше літературне поповнення» поетичні рядки зі збірки «Атомні прелюди» Миколи Вінграновського сьогодні сприймаються як утрачений шанс на збереження мирного українського неба:

Народе мій! Поки ще небо
 Легає на ніч у Дніпро —
 Я на сторожі коло тебе
 Постаблю атом і добро [1, с. 174].

Окреме місце в книзі займає, на нашу думку, стаття «Феномен Олександра Довженка», якого італійці, і про це не забуває нагадати автор, вважали батьком неореалізму. Це розвідка, до якої хочеться повертатися, бо вона спонукає не лише перечитати Довженкові твори, але й зрозуміти поетичне «студентське» зізнання юної Ліни Костенко у вірші «Підмосковний етюд»:

Ще нас в житті чекало що завгодно.
 Стояли сосни в білих кімоно.
 І це було так просто і природно —
 Що у Довженка світиться вікно... [2, с. 21].

Певний настрій формують розвідки про мистецтво «Світ кольорів» та «Сила мистецтва» (обидві — про митця Андрія Ментуха), «Майстер кольорів» (про Мирослава Смерека). Привертає увагу інтердисциплінарний аналіз загальнопольської художньої виставки «20-річчя Польського війська в працях художників», який може дещо несподівано, але вписується в сучасні студії. Сьогодні, як довідуємося з праці Міхала Ковальського «Antropolodzy na wojnie», постала нова субдисципліна — так звана військова антропологія (*military anthropology*), яка передбачає можливість застосування нагромадженого знання про інші культури на вжиток успішного застосування військових дій [4, с. 13–48]. То ж нині, коли триває дискусія над суттю військової антропології, її метою, завданнями та можливостями [4, с. 17], важливо було б осмислити вклад митців і пера, і пензля в царину науки, яку нині кваліфікують так: «Антропологія є найбільш гуманістична з усіх наук і найбільш наукова в усій гуманістиці» [8, с. 5].

Додані до книжки «Літературно-культурологічні меморабілія» ілюстрації мистецьких робіт Мирослава Смерека, Андрія Ментуха, Алли Горської, Георгія Якутовича, Євгена Марченка, Оксани Грудзинської, численні фото (с. 403–440) — усе це розширює і робить тривалою атмосферу живого слова, яке долає час і простір...

Отже, «Літературно-культурологічні меморабілія» — це своєрідний творчий звіт про життя, прожите з людьми і для людей: виміром сковородинівської «сродності» з ними є, за словами Валерія Шевчука, «Храм літератури». Але перед нами далеко не тільки звіт. Бо ж саме тут відна-

ходимо і наукові задуми, і людські одкровення, і глибину досвіду, який викристалізовується в довірливу нарацію про те, як має перебути всі лиха і таки збутися українська людина, не загублена, як у Шлемкевича, а цільна у своїй вірі і витривалості. Домінантою всіх нарисів, статей, есе, образків є шляхетна постава автора. Особливо це чітко проступає в циклі, може найбільшому — циклі розвідок, присвячених достойникам на ниві духовній, освітянській, науковій, просвітницько-організаційній... А для українства та нива споконвіку була й залишається многотрудною, її невтомним орачам не доводиться очікувати на вдячність, а ще меншою мірою — на визнання. Бо ж, як із болем діагностує дослідник, усе, що «було в українській національній традиції, невивідне режимові, що пов'язувалося з бунтом і спротивом проти нього, що виражало гідність нації, її мудрість, волелюбність, прагнення й пориви, зрештою, також і те, що розкривало в собі українські республіканські чесноти, тонку духовність, повагу і вірність релігійним, історичним і культурним традиціям, залишалося поза увагою» (с. 354). Як же гостро ці рядки актуалізують відому сентенцію Цицерона: «Не може бути шляхетним те, що є несправедливим!» («Nihil honestum esse potest, quo iustitia vacet»). Професор Стефан Козак хіба в єдиній тільки розвідці від 1994 року — «Новий зачаток в польському українознавстві» (с. 291–301) — окреслює суть постави опонентів, полемізуючи з окремими тенденційно налаштованими публіцистами. Усі інші статті, есе, нариси оприявнюють позитивний потенціал креативної енергії, засади чину, чинного слова і слова в чині.

Читаючи сторінку за сторінкою в книзі «Літературно-культурологічні меморабілія», глибше поціновуєш те, що вдалося зробити українцям усупереч негараздам і перешкодам. Так, у контексті прочитаного осмислюєш роль і значення Українського наукового інституту у Варшаві, який активно діяв упродовж 1930–1939 років. Присвячена йому розвідка С. Козака наповнена ретельно зібраним і систематизованим фактажним матеріалом: адже за десять років існування Інституту було видано 54 томи праць [1, с. 60–74], у тому числі двотомне видання збірника «Мазепа», монографія Бориса Крупницького, яку високо оцінив Юзеф Лободовський¹, «Гетьман Пилип Орлик», початковий фрагмент діарія Пилипа Орлика, який видав Іван Токаржевський-Карашевич, а ще — двотомник Дмитра Дорошенка «Нарис історії України». Окремо відзначимо «Кореспонденцію Київської громади з М. Драгомановим 1870–1895 років» у спеціальній серії «Архів Михайла Драгоманова». Але по-особливому пам'ятною подією Інституту, наголошує автор, «як щодо концепції, так і реалізації», було повне видання творів Тараса Шевченка в 16-ти томах. Адже вперше виданням творів поета на відзначення 75-ї річниці його смерті зайнялося «гроно видатних філологів, літературознавців, гуманістів з-поза Наддніпрянської України, яке презентувало академічне й літературне середовище Варшави, Кракова, Львова, Праги і Берліна» (с. 69). Важливо зазначити, що очолив спеціальну комісію Олександр Лотоцький, великий речник українсько-польського поєднання, якому Стефан Козак присвятив один з найцікавіших нарисів від 2000 року — «Олександр Лотоцький — учений, дипломат і політик»² (с. 45–59). У розвідці ж від 2012 року «Український науковий інститут у Варшаві (1930–1939)» слушно виєкспоновано дослідницьку й видавничу програму комісії для перекладу українською мовою Святого Письма і літургійних книг, оскільки було видано Псалтир, Літургію св. Іоанна Златоустого, Апостольські історії, Апостольські листи, Акафісти, Літургію Григорія Діалога, Панахиду, Окиоспеоз та інші позиції. Гідний поваги результат став можливим завдяки праці кільканадцяти членів комісії, визначних фахівців, які працювали у двох філіях: у Луцьку (під началом єпископа Полікарпа) і в Крем'янці (під протекторатом архієпископа Олексія і керівництвом професора Кобрини).

Загалом треба визнати, що антропологічний дискурс книжки «Літературно-культурологічні меморабілія» — у поєднанні з вивіренним фактажем, бібліографією — становить її пізнавально-харизматичну принаду. Висока година згадати як імена подвижників (Д. Чижевський, Д. Антонович,

І. Балей, Д. Дорошенко, Л. Білецький, В. Сімович, М. Кордуба, Б. Лепкий, Р. Смаль-Стоцький, Є. Маланюк), так і їхні твори, як наприклад, «Олександр Потебня — український мислитель і лінгвіст» Чеховича (1931) чи «Філософія Григорія Сковороди» Чижевського (1934). А ще — геніальний переклад «Пана Тадеуша» Адама Міцкевича українською мовою 1934 року, за який Максима Рильського було удостоєно звання доктора *Honoris Causa* Ягеллонського університету. Як згодом, у 2002-му, завдяки ініціативі і старанням Стефана Козака, звання доктора *Honoris Causa* Варшавського університету було присвоєно Дмитрові Павличку. Як наголошує професор С. Козак у розділі «Дмитро Павличко — лядуація з нагоди признання Doktora Honoris Causa Варшавського університету», книжка «50 поетів. Антологія польської поезії» стала «увінчанням копіткої праці Дмитра Павличка над процесом ознайомлення українського читача з п'ятсотлітньою історією польської поезії в майстерних авторських перекладах, доповненої історико-літературними примітками та коментарями, причому в найширшому спектрі — від Яна Кохановського до Марти Подгурняк» (с. 346–347).

Про вченого, якому С. Козак по праву відводить одне з чільних місць «в інтелектуальній історії України та в українській славистиці ХХ сторіччя», у нарисі «Дмитро Чижевський. Деякі аспекти дослідження» знаходимо не зауважені іншими дослідниками істотні акценти: недооцінка Д. Чижевським не лише історичних дум та пісень, а й «Історії Русів» як «одного з найістотніших ранньоромантичних збудників “духу народу”, української самосвідомості й національної ідеї, завдяки якій київські конспіратори чи не вперше зустрілися з філософуванням на історичні теми і де показано Україну в потоці історії, в синтезі українського християнства й історичних традицій, в єдності минулого, теперішнього і майбутнього» (с. 78).

У нових, окреслених різкими змінами, реаліях сучасності по-особливому звучать антропологічні нариси С. Козака про вчителів та колег-науковців: Леоніда Коваленка, Леоніда Новиченка, Леоніда Рудницького, Олега Купчинського, Ришарда Лужного, Флоріана Неуважного... Так, у розвідці «Між романтизмом і реалізмом», присвяченій учителеві аспірантських років Євгеніві Кирилюку, як і в ряді наступних, приміром, у нарисі «Долаючи рубежі і відстані», автор надзвичайно уважний, а при тому об'єктивний в оцінці кожного шляхетного чину своїх наставників і ровесників, кожного поруху серця чи інтенції. З великою вдячністю в нарисі «Штрих до портрета о. Йосафата Романика, ЧСВВ (1919–2007)» автор згадує, що саме протоігумен отців василіян о. Йосафат був «добрим духом» та першим спонсором «Варшавських українознавчих записок». А все почалося «напередодні Тисячоліття Хрещення Руси-України 1988 року», коли — як наголошує автор — «ми вирішили — ще за підрежимних часів! — відзначити цей Великий Ювілей спеціальною науковою сесією і публікацією» (с. 286).

Насамкінець відзначимо ваговитість і змістовну наповненість «Слова від упорядника» авторства Володимира Пилиповича та синтетичної передмови «Стефан Козак — організатор польської україністики», яку блискуче написав Ростислав Радишевський. «Праці С. Козака, — підкреслює останній, — цінні поглядом україніста “ззовні”, бо власне з такої “видівні” та під кутом зору перспективи можна краще виокремити іманентну динаміку і джерела української культури, її безперервну тяглість у розвитку та відкритість на світ, взаємні філіації, координати й контексти з європейською культурою. У цих провідних питаннях автор намагався зблизити *sacrum* і *universum* в українській культурі, водночас прагнув показати, що вона, окрім іншого, є віддзеркаленням української ментальності» [1, с. 31].

Примітка

¹ «Orlik zrozumiał bodaj pierwszy, że walka z Rosją powinna wynikać przede wszystkim z wolnościowych dążeń narodów podbitych, zjednoczonych we wspólnym froncie i całe życie o

jego stworzenie zabiegał. Naturalnego sojusznika takiego frontu widział wielki hetman przede wszystkim w Polsce» [6].

² У цій розвідці є знаковий момент: 100 років тому саме Олександра Лотоцького було призначено членом дипломатичної місії до константинопольського патріарха, якого він мав переко-

нати визнати автокефалію Української церкви, «вичерпно подавши йому історичні, теологічні та юридичні (адже був каноністом) обґрунтування потреби розриву з московським патріархатом. Щоб полегшити виконання цієї місії, Лотоцького було найменовано послом України в Туреччині. Він виїхав до Стамбула в січні 1919 р.

Джерела та література

1. Козак С. Літературно-культурологічні меморабілія / зібрав і до друку приготував В. Пилипович, передмову написав Р. Радишевський. Перемишль : Товариство «Український народний дім», 2017. 440 с.
2. Костенко Л. Підмосковний етюд. *Над берегами вічної ріки*. Київ, 1977.
3. 65-lecie Katedry Ukrainistyki Uniwersytetu Warszawskiego / pod redakcją Ireny Mytnik. Warszawa : Sowa, 2018. 75 s.
4. Kowalski M. Antropolodzy na wojnie. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2015.
5. Lesja Ukrajinka. Ausgewählte dramen / Übersetzung aus dem Ukrainischen ins Deutsche von Irena Katschaniuk-Spiech. München : Mit einem Vorwort von Jaroslava Mel'nyk, 2013.
6. Łobodowski J. Książka o hetmanie Orliku. *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. 1938. Nr 23 (262). 5 czerwca.
7. Skoworoda Hryhorij. Ausgewählte werke. *Eingeleitet und übersetzt aus dem Altukrainischen von Roland Pietsch*. München : Mit einem Vorwort von Jaroslava Mel'nyk, 2013.
8. Sluka J., Robben A. Fieldwork in Cultural Anthropology : An Introduction. *Ethographic Fieldwork. An Anthropological Reader* / red. A. Robben, J. Sluka. Oxford, 2007.
9. *Studia Polsko-Ukraińskie* / red. W. Sobol. Warszawa : Zakład graficzny UW. 2017. Nr 4.
10. Tożsamość ukraińska wobec przemian XVII–XXI wieku / red. K. Jakubowska-Krawczyk, A. Nowacki. Lublin : KUL, 2017.

Валентина Собољ